का॰नु॰
टी॰प्र॰
६२

देवाः प्रजा दोषबाहुल्येन प्रायशो दंडस्य प्रणयनात् दंडो नीयते दंडः प्रणीयते अनया दंडनीतिः
यथाक्रममान्वीक्षिकी दंडनीतिरिति तर्कशास्त्रार्थशास्त्रयोरेके ॥ आख्यायिका इति ॥ उप
लब्धकेनाप्यर्थः यस्याः सोपलब्धार्था भूतार्थेत्यर्थः आचष्टे प्रतिपादयति सम्यगर्थमाख्यायि
का आख्यानकमाला नडं कं कन्यापहारसंग्रामसमागमाभ्युदयभूषिते यस्यां नायकचरित
ते नायक एवाख्यातानुचरः वक्त्रापरवक्त्रावती सोच्छ्वासा संस्कृतेन गद्येन साख्यायिकेति कथितनामा
यिका हर्षचरितादिः एकं तन्नामार्थसमर्थयोः कथ्यते ॥ पुरा इति ॥ पुरा अस्मिन्भूतं पुराणं पुराण
वच्चेतुलादुनि निर्देशस्तन्निपातनं पुरा भवति प्राप्यतीति पुराणमिति नुस्वामी ॥ एवं लक्षणान्यस्य प
चलक्षणं सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च वंशानुचरितादेवेदसंख्यानं पुराणं पंचलक्षणं इति व्यास
दिप्रणीतमत्स्यपुराणादेः ॥ प्रबंध इति ॥ प्रबंधस्य रचना बहुलतासां काममन्यां कथां कथयता
कायुवंधे चोरादिकः चित्रप्रतिकथेन्यत्र नडं कं पर्यायबोहला प्रतियोगिनं कथाकुशले क्रि
यते शूद्रकवधवज्जिगीषुभिः परिकथा सा मान्यग्रंथांतरप्रसिद्धं यस्यामितिवृत्तमुच्यते विबुधैर्मध्या
दुपान्ततो वा सा खंडकथेन्दुमत्यादिः यत्राश्रित्य कथान्तरमतिप्रसिद्धं निबध्यते कविभिश्च
रितं विविधमनल्पं सोपकथा चित्रलेखादिः लम्भांकितानुतार्था पिशाचभाषामयी बृहत्कथा नरवाह
नदत्तादेश्चरितेन महा बृहत्कथा भवति आख्यायिकोपलक्षणाभावादि गद्यपद्यमयी सादृम
यतीवासवदत्तादि हीयन्ते चंपूरिति कोहलाचार्यस्त्वेवमाह प्रबंधकल्पना स्तोकसत्यस

न्यादिनिरुक्तं ग्रहणादिगणनया शास्त्रं ज्योतिः श्रुतिः छंदःसां प्रज्ञानां शास्त्रं छंदोविचितिः एके
वेदांगम् ॥ ओंकार इति ॥ पापेभ्यः त्रायते रक्षति भूतानि श्रवणेन हिंसातः पश्चान्निमन्त्र हिलोपादिलोप
सामर्थ्यान् प्रत्ययस्थे वर्णीदशिषणा पुंस्त्वमो मकारश्च व्याहृतिरिति वोच्यते स्वरनवादिनाऽकृत्य
णः ततो वाहुलकाद्गुणो कारः ओंकारः प्रकृष्टो नवः स्तौति प्रणूयते वा प्रणवः ॥ एव स्तौति उपस
र्गापूर्वात् णान्मः स्तु ओंकारस्य ॥ इतिहास इति ॥ इतिह स्माह पारंपर्योपदेशोऽयं इतिह यत्र
इति आसे अत्र वहुलं वेत्तिकत्स इतिहासः इतिह पुरमर्थं प्रवेकिलासेन इति पचाद्यच् इतिहासश्च
तिनभइः पुरावृत्तोपनिर्वर्तनप्रायवल्गात्रापृष्टं पूर्ववर्तितमिति नस्तामी ॥ द्वे पूर्ववृत्तप्रतिपा-
दकस्य व्यासादिप्रणीतग्रन्थस्य ॥ उदात्त इति ॥ उदात्ताद्यस्त्रयः स्वराः ॥ आदिना अनुदात्तस्व
रितयोर्ग्रहणं नक्षत्रे उदात्तस्वरितयोश्चेति त्रयस्त्रयः स्वराः ॥ अविनेयोपनोस्याच्छा-
दृशः स्वर इति ॥ स्वरति शब्दायते नेन शब्दोपनायनयोः बाहुलकात् स्वराः उच्चैरादीयते इत्या
द्यते उदात्तप्रकं ॥ आन्वीक्षिकी इति ॥ तर्कशास्त्रं न्यायवैशेषिकादि युक्त्यनेनाधिगम्यते स्वरा तो
उपेक्षितं विषयं अन्वीक्षा निरूप्यते अस्यां भूमिहिरण्यादयः तेषु प्रधानमर्थो भूमिः इतरेषां तया
निर्वाहो नन्दर्थशास्त्रं नयागमप्रतिपादितानां वस्तूनां यासादीनामन्यत्र वादी वर्णापीडवर्णाघनी
त्रानरस्य प्रयोजनमिति वक् आन्वीक्षिकी दीवादिः सामादीनां व्यवस्थेऽपायो दमो दंडस्तत्सा-
धने च प्रकृष्ट्यादिना च नयनीनि दंडनीतिप्रणायोः इति मानीनि प्रणयने दंडनीतिर्दंडेन व्यप-

स.मु.
टी.प्र.
८५

पवादित्वि विहृषोदरादित्वादोकारे सति नोयम पीयतेऽनिषिवके: स्रोयपृपानीयेनीनेऽरगनोनिपूर्वा
द्गिपधेनिकेनीयते स्फायीतिरकिवानीरं निम्नमीनेऽतिनीरं हृषोदरादित्वान्निर्गतः श्रीर स्मादिति
वाहूलेोपऽनिदीर्घेणनीरमितित्रसामीनयतिादि निवासगम्योः वसिकवित्म्भा दीर्घ ख्यौतिस्का
दीर्घनवतीरं भुवनेरवि श्रुविलविलसने भूस्सीन् वरिसरीस्मादिनावातूलकाटनोवुःप्रवु
स्रवतीति संव संवरणे शावच आभ्यास श्रेरन समस्यः दस्मादिनालयादिचेति सर्वेधरः पंक्तिाच
मेचात्मुख्यानि पुष्पविकसने पचादि विमेघस्य पुष्पंऽतिवामेव पुष्पचनस्वरसः घनरसः कुनर
सः सांद्रनिर्यासनीरयोरिति रभसात् घनरसमस्तु नीरं घृतमस्त नीवनं भुवनमिति रत्नकोष
नस्पुरके पुंल्लिंगः स्यात् कुनरसः सांद्रनिर्यासनीरयोरिति रभसात् प्रभोण्णेस्तोयनीरंवनारंकुनर
सः पुमानऽनिसाहूर्णोवाच्यऽराशारऽकुहूपीटकं धराधाराश्वात्रेव समविशान्निर्जलम २२ त्रिषु ॥
प्राण्यमितिसाधनेन त्वणाभावः वेश्मापीनःप्राण्यश्वनिविकारावययवयोर्वनानिपातितन वानण
णि विनेत्रेनतोऽङ्गितऽतिवचनमनक्तानाङ्गितग्रहणार्थमितिनयोरवार्थयोः प्राप्ये नयात्ववप्रयोम
गः वर्षङ्कारनिमेमेत्रेज्जेगदाप्यमितिवाभवतऽनिस्वामीस्त्रियामप्याप्र स्मर्येऽप्यनिनमेकाव ऽनिम
यद्गुयदास मस्हूवश्चतिमयद् नदाजलवङ्गलेपि वनेनेस्त्रियांन मपीसारी हृन्मादितिमुयद्दू
निनकलिंगः हृनलाविकारस्य २ भंगः ॥ अस्मनेकुलमनेनभंगोऽप्यामदनेर्हमिकतेभगः न
रमृवृतिर्यकवीवि रपिवास्त्रियांमेनिकश्चिनेनस्त्रियांसभावादानेप्राप्यमितिसाधुनेतिमः

८५

लमिति वाचस्पतिः काम्यत इति कामुकानोहृपादिनात्कलत्र कमलमित्यावेडमेव जलना
म नन्के यल्लमिति हैनामनीकमलाष्ठी जैलेपद्मेकमलेकमलोमृग इत्यिथशपार्दर्शना
न जलध्वनिश्रैनमेनवल्लपवारयतिमलश्रपवारणेचुरादिः अतःपवाद्यविजलमिति सर्वो
नेदः जडलाज्जलेडयोरेकात्वनमितिनकलिंगः जडेवसजडान्मापदभवानिनिदेदीपीयत
इतिपीयतेरश्मनिश्रसानिवापयः कीलातइतिकीलवेपनाद्मविशिरासिइत्यादिनोकालवत्व
हुलकान्कीलेरपिकीलालममरतमकेनीयमानेनकरणोलङ्जीवनेभवेनस्मादिनिहुम्बुश्
भ्रस्त्वभ्यकोदसीनिवाहुलकाड्राणायामपिकानिमोलिलेटस्संपयः पाथः श्रभोप्रस्तोना
निकवंधमितिकनामकेविनकमग्रेपइतिचनामहृयपडनिजेनकसंधमितिपाठः समकं
दकेजलमितिदोघोदकमिति अनुदान्नोपदेशत्वादिनानलोपवनमित्रजलदलः कंशारी
वभातीतिकमेणणकवंधवासवद्वायायासमर नन्कवंधदाविनोडनकवंधमस्टइ
निप्रयोगदर्शनातकवंधमिन्यानाकनामकंप्रयमितिनामहृयमित्यन्येकेसकारमध्यंकमं
धमित्यपरेउन्नीतिउदकमितिडणादिनिपातितेउदकसमानार्थेउदशाहोलिनयावासंज्ञा
यामसनेदंप्रसन्नोदमितिकल्लृटः पीयनइत्युदकंभुकेचमस्मनपाथः पुष्करंप्राणकेसमृवि
घमचलनानवंनोमृत्वोमस्पनिसर्वनोमृतंत्यमतिश्रमगानोश्रमोभुङ्केममनभुमायामस्पश्रभः
शक्कतिशस्मृगनोउदकेनहृचेतिश्रमुनवडागमश्चश्रर्णः सानंतायनेपालयतीतिनाहृपानोः

लः। किंच विंदवः पृषताश्चेति विंदुपृषताः विप्रुषः इति पृषत्सु पृषत्स्येह ननेसेचन पृषणोत्सु संपदादित्वात्क्वि
प् बहुवचनं पूर्वानुरोधात् एतानि नामानि यद्यपि क्रमेण चत्वारि जलकणस्य ॥ भ्रमकणानप्युच्यागात ॥ चक्रा
णि ॥ वंचति कौटिल्यं भवंतिवंचु कौटिल्ये स्फायीति रक् वंचेः कादीनां चेति कत्वे चक्राणि पुटं संश्लिष्ट
भिदंति पुटभेदाः कर्मण्यण् पटसंश्लेषणे इवघावांके नित्यातम्स ॥ भ्रमाश्च जलनिर्गमाः ॥ भ्रमं
ति जलान्यनेनेति भ्रम् निर्गच्छंति अर्थः। जलानि निर्गच्छंत्येभिः इति गृहवृक्षरन्ध्रादिना अपूजलनिर्गमाः
सर्वत्र बहुत्वमफलं पूर्वानुरोधात् कृतमिति निर्णयविकाद्वेगाकारेगृहादिभित्तौ च जलनिस्सरणजालक
स्य नद्याच माह॥ वागिवाग्य पृगहत्नानियत्र भ्रमायाते रस्तुभिः स्नाशिरिति ह्वयेगाकारादिषु ज
लनिस्सरणद्वार नालाइति ख्याते २ कूले ॥ कूलयतीति कूल कूल संवरणे पचाद्यच् कूलरुण
द्धीति रुन्धतीति रोधः अरंतो पितिरोधः ऽप्रोक्तश्यारोधसिड इति संसारवर्ननीत्र अदंतः पुमानपि तीर्यते नेनत
णा कर्मसमाप्यनेनेनात्र वा पारतीरकर्मसमाप्ती चुरादिणिच्पनादेरच् तीरं प्रतीरं अस्मिन्प्रायसर्गो
नितृत्यर्थे तटयति उच्छ्रायं गच्छतीति तटउच्छ्राये पचाद्यच् तटं त्रिषु स्त्रियां तटी पुंसि तटः पंचकू
लस्य ५ पारावारे परार्वाची तीरे ॥ पारं परतीरं अर्वाकृतीरमवारं पार्यते क्रियासमाप्यतेत्र पार
कर्मसमाप्तौ चुरादिर्णोदरभिपारं अवार्यते गम्यते उदमवपूर्वादेतेवेति अवारमर्वाचीनात् द्वाव
प्यस्त्रियामिति स्वामी यथाक्रमं पारकूलावारकूलयोः पारावारयोरंतरं मध्यं पात्रमुच्यते निरु
मेक नकारो यदीर्घादावार्धिपात्रमिति निषेधान् पात्रं ॥ तयोः पारावारयोरंतरस्थं पात्रं पिवं

निलक्षणाभावः स्रवनौ ग्रनैः ऊकुचेतिमिश्रत्वयः ऊकुचेतिऊर्मिः वीचौ द्दिः ऊर्मिर्वा स्त्रियामि
तियोजना नथाववामनः पुंलिंगस्त्रीलिंगयो वीचिर्मता पाक्षिपु इयोन्मानि त्रुटिशामि पाटलि
नशाणि श्रृणप मयोपिवल्लिश्रेति वातिवागतिगन्त्या पादनयोः वातेः कितिवीचिकिन्नाद्का
रलोपवीचिः विस्मयोविनोनीतिवीचिः इवोदराद्दित्वमेव स्त्रियामितिऊर्मि वननेनापिवीचिर
नीनापिकाकाल्हिवन्तं वृथनेनेन वीचिंनित्त्वस्त्रीत्व सामीप विकाशेत्र वानस्त्रियामितिऊर्मि
वीचिर्भ्यांसंवध्यते नामिं वीचीच स्त्रियांपुंसिवनेनेक हिकाशादिनिर्देशाविदीविविवीचीहल्लाः ल
हरीचावैवचनारिसल्लन रंगस्य ॥ ग्रयो ॥ उल्लोऽस्यातिरुन्माद्यतिजलेनन्तवोन ऽरुल्लाडुन्मा
द्नेऽत्यस्मात पुंचाघविऽलपोरेकत्वस्मरणान् लनेउल्लोलः लोलयतीतिलोलःऊर्मिनोलोल
कल्लोलःकराटेशाः हेमहातरंगस्य ॥ स्पादावनो ॥ चक्रवद्यो भ्रमणमावर्तः आङ्पूर्वो वृते
र्भावे घञ् ॥ एकं चक्राकारभ्रमस्याम्भसो ॥ पृषंति विंदुपृषताः पुमांसो विप्रुषः स्त्रियाम् वर्ष
तिसिंचति पृषु पृषु सेचने पृषन् वृहन्महन् जगच्छत्रवदति देशाच्छृ पृषंतीति वहुलतेनानन्यादि
अजपेन टनरोधाइनरत्वापीति स्वाम्यादयः नतवहुत्वामनन पृषन्महोपुमान्विद्वेन द्वयो पृषु
तोपिनाऽनिर्देहिनीकर्मादिदर्शनान पृषंति विंदुपृषतऽतित्रिविधोहु इदमन्येन याप्यः पृषं
तिभिः स्पृष्टावातिवानाः शानयशानैरितिज्ञायवतिविजयकाव्यास्विनस्त्रिहित्प्रसिद्धभिकि
हिवीपमानिभ्रश्चतिचकाशानविदिग्रवयवेग्रतोप्युः विंदुः पृषत्पृषतसेचने पृषिरंजिभ्यां किच्चेति

स्रुशानेनेजलानिकमनेभ्योण इतिशादः तालव्यमाः स्यातिननूकौतिपादौ शाट पिभ्यांसचनौ
इत्रिट प्रस्रवणोजलवहने यमस्तुनः सरणंस्रोतः स्त्रनइतिस्वशाद्वानन्तनीयोनारिनगाभ्योपिहृः
रंपतेइतिनिमिलसवं निस्रुगनोस्कवीभ्यांनद्रुवेति श्रस्तननुइगमः स्तोतोदमसादिः स्तोतस्सः
घस्मकलसलिलेसिल्हकः सकृस्तनाइतिरंमादिपृष्ठाविवेकान पके वेगेनजलवहनस्य ५
श्रानरस्लवपर्णंस्मान श्रानरंस्पनेनतादोरपश्रानरः श्रानरानननरावर्णत्रश्रानरस्तनरपर्णंस्मा
दनृलोरणानन्मयेशादइतिनस्वामीशादशाहलपलाशाराशयइत्मघाविवेकात शादः नाल
म्पादिः कर्दमेतिकन्सितेवाहंकरोतिकर्दकन्सितेवाहंकलिकन्होः मइत्मसः चिक्किलस्त्राव
पंचकर्दमस्य ५ जले ॥ नन्नृवेः सुसयाणनेच्चनिडुकाः सः परिवहंत्यनेनपरिवहनेवापरि
पूर्वाहृहेः करणेभावेचनिडपसर्गस्यन्यादिनावादीर्घः परीवाहः परिवाहोपिपरिवाहृजगावः
करोतिकिमितिनस्वाचः बृहत्वमतेचमितिपविकाहेयभुप जलाशयेषुसमानःसम
धिकजलस्योपायेतिक्षामीस्वेतिस्वामी जलाशयपरिपूहसमधिकजलस्यसर्वतोवहनस्य
निकोकूटः जलेस्थितस्यन कस्मनिकोमृदी नचस्वामिमनेडपात्तिनानोविज्ञानांस्मागप
र्वा रणानइगोदरसंस्थानांपरीवाहइवाभ्यासामितिप्रयोगः कोकूटमनेननलिलिनस्माः
वाकिरेवप्रयोगः कूपकात्मविवरकाः कन्सितांकृपाकूपकाइतिसर्वपराः कूपाउवः
वाविदारयनीतिविदारकाः हेस्तुकनयासैजलावस्थानायगेनस्येतिसर्वपरः नयाच ज

मेवतिष्ठमाने सर्वेषां नभः हनटीवोरावायोरिति द्विविनिषेधः पंचमस्माद्वाहुति एकेबाव:
तिष्ठानस्य होये ॥ बाले येन नमे श्वेयत्नदेवस्यानेतन्न हितता ग्रापो यस्मिन्निर्दिष्ट शेनवो नाश्रा
यो यस्मिन्निम्नरीपरस्कू रिमादिनाश्रम मासुतेवस्मिन रूपसर्गे भोपर इतिश्रुपशाहस्यादरी
वेनचसाधिनेश्रविष्णामि निकाकालिं वहूभासेव: श्रनरोपेणवनिकेविटाविस्वामी हवा २
निमध्यमस्यलस्य नत्वणनोयमकेदीपमितिसभूति: ॥ तोयोस्थिने ॥ नत्रटकमेणास्थाने
पुलिनमिति पुलिनं सदने याति पुलमहमेहसे: किंचेनिचकाराद्रिरनितिसामीवहुलमन्यापि
इतिलवाकिसेभिसर्वेषां: विकोइयाधेन पुलिनं द्वीपमधानेस्तंकपकजलादविशेषिन सु
जलमध्यस्थस्या छिन्नतटस्यनिनवंविका सैक ॥ केननलेन सिनावद्धाएयोटराटवाहणीवि
वर्णस्यादि ततः रापुसिकवेलिपालस्टीप: ननसिकिनाशर्कराभ्यांमनयोयो णानरसिकतो
निटेषोनव ऽनथैसकृलाटिमध्येनिश्रनापिसेकनामानिसिअनीपनिकल्पिता: मयइनेनयो:
भोत्रयामिन्नादिनामयत्दिग्रसषेसनिसिकनामयंहेवालकामयनटस्य २ निषद्वरत्न ॥ नि:
षीटतिमज्जेनिशामिनोत्रषड्ग विशारणागासवसाटनेषुनामस्टाति निवरङ्ग प्रनय: मदेरपनेरि:
निषंके निषद्वर: जलेनवस्लानअतिनस्वाल:कमेणपकहपोटगाटितिनिसामी जसानिग्रसने
भूर्तिचसकामजनमजमध्यटनेषीऊोवुक्लकवल्मवालनेइनिवाहूलकादातपिवालन
जंवालइतिसर्वेषां: पच्यतेत्राश्रमभूमिरनेनेति पचिविस्तारेपक: शीर्यते छिन्नाभवति शम्बू

वनीतिउडुपिश्चेति द्वपवत्लाकरः प्लवः प्लवस्तु वहतियस्तु वाहिनौकाहेतुपल्लवानां शिलामयानां अपि
गृहणे द्वे काष्ठादिकृतनौकाया नौकाक्रमस्तु से विस्याः २ सोपाइति॥ सेपूर्वोयानेः हूनि यूवादि
पाटानटाप् सांयात्रिकादीपांतरगामिनेनयापोतसमूर्वं स्यपाते: द्वीपांतरगमनेन्द्वि रिति नि वर्णकारीक
लिंगः नटस्ययोजनवपिति वन्तसांयात्रिकः समस्यपात्रादीपांतरनयायवहतीति पंचिकापो
तेनवहित्रेणोपलत्तितो वणिक् पोतवणिक् जातः द्वे वहित्रगामिनो वणिग्जनस्य २ कर्णइः
ति॥ कर्णेस्यादित्रपोते चेतिकोषस्तंपवतिकर्मणण्यणिवाकर्णेवाकर्णधारः नावास्तरतीति ना
विकः नौश्चावहनद्वेकर्णधारस्य २ नियाइति॥ नियामयंतीति नियच्छंति पोतमिति नियामकाः
नि पूर्वोयमेर्ण्वुल् पोतं वहित्रं वाहयंतीति पोतवाहाः व्यानस्येति कोकूटादयः वहित्रवाहकस्यतिस
वौंनटः वहित्रनाविकस्येति पंचिका ५ कूपइति॥ कूपकूपाकस्यापारंगनेकायतिस्मयीति
कः गुणानां रज्जूनां बंधनार्थं वर्धकतनगुणवृत्तकः द्वे गुणवृक्ष इति ख्यातस्य २ नौकइति॥
नौकायाट्रीनौकादेरुः सिच्यतेनयेति सेचः किम्बलेपणिस्यानि देशीककाष्ठानि स्पवाहणा
भावाभावे तपाणिः कृतिकारादिनिद्देशः पवीण माथवीहवहभवीइतिख्यातस्य २ अभ्रि इति॥
अग्नौ नौका छुनत्येनेनेति अभ्रिः प्लवत्वनीनिकरणोद्वच के तले निपातनेन कर्मणाग्गनि केनिपा
तः संज्ञायामिति समासः नन्परुषुक्रूनीम्पलकके निपातास्पनिवाहल्लेटनास्समप्या संज्ञायां
इति अलकश्वेत्र स्वार्थेकः पवनपोषाद्धि भाषानिकप् द्वे केनपाल इति ख्यातस्य २ अभ्रिइति॥

लक्षितनननक्कलादेः स्तोनोद्भेथकारिणाइतिकोकूहादयः नयाचयशणिः कूपकोज्वलन
रंगासंकृतश्लसादिषुवनगमङ्गमइति वाच्यं ॥ नावानार्थमिमर्थनोवधोधर्मेमारिनायुन वा
नैशीमवादेशः नाबम्रियानावापकनैगमदेशस्य स्त्रियां॥ नघनेसाविनिनोः णटपुरुण
स्तानमिभ्यांहोतिनिडौटेरिमुट्भगलोऽपः नरत्नतशाग्रशानिवृद्धिः नशिणः कृदिकारादिति
डीषितरत्नीच नरत्नशानिनरनेपानोरिङ् नरिः स्वशंभेलेनिख्यानेवेवद् डीषितरीचनरी
पुनरू सफलभांडामितिमात्रः डीणिनीकायाः उडुपेन॥ उडुलेलनयाउडुहलिनीमहस्तव
लोमिनिहरिपवोपः प्रत्नउडुहस्लिनीनर्थउडुवत्रापरनि लाकारगमः उडुनिलेडुनाजना
हाउडुपडुस्मादिकृसमर्थउडुपश्चेद्रडनिपरणिः वेद पीव स्तनःपुंस्यपि कृदनोदेशअति
दीर्घकरणमनोरन्यतोपियथास्यान उमारयातिग्रस्तनिनडपपदादपशाडूस्याकारस्यान्ते
कृकेवर्णविकारेउडुपडनीमज्जलरद्गः स्रवतीतिस्रवस्रेहस्रवगतोपचापच स्रुवननेनदा
दारयकोलतिचनीभवनिकलसंस्याने ज्वलितीतिनःकोलः शीणिभलकस्य स्तोतो॥ स्तनः
सेनामनास्समन्वागनहामितिवोपालिनः नरणनरनरस्यपर्णमूलंनरपर्णहेनयादिनरः
णदेयस्पकपर्दकादेः डीणीइति॥ इवनीतिडुगतौवहिश्रिश्रुयुडुरलहानरिम्योनिः
निनिः कृदिकारादितिडीषिहाणीड्रोणिश्च श्वनपवमरकनमणिड्रोणिसरलेतिपूर्वकविग्र
योगः डुणिः चडुणानि डुणाहिसाकौटिल्येउणपधात्किः डुणिः डीषिडुणीचडुणीकाष्टांवुसे

रा.मु.
टी.प्र.
६१

णः शिशुमारः महोत्क्रासः शोषइति ख्यातस्तालव्यादिः उलूपी जीवने स्यापीतिस्क उद्रोजल
मार्जारः उधइति ख्यातः शंकुते स्मादिति वेद्रश कृपीयुनी लंगुलं गुविनिशाके क्रयन्ययेनः
शोक्र नियानना दिसू वेनुहानामकरश होन्गुन्य मग्रा निपदिक इत्यं क्रमा दिनाग्राह कुंभीरा
दयः जलजन्तु विशेषाणां पृथक् पृथक् १ स्यात्कुलीरइति॥ कुलनीति कुल संख्यानेगती
रादयश्चेति ईरन कुलीरः कर्कइति सोत्रो धातुः शकादिभ्योटन् कर्कटः ततः स्वार्थेकः कः
कंटकः हकारइति ख्यातस्य कूर्मइति॥ कुमहीमि मीनइति कूर्मः पृषोदरादिः कूर्मिस्त्री
पुंसयो र्वासपेप्रकाशोपगेभ्यायोरिति स्मसः कोम्बुकिक मिकोस्यशीघ्राया विकर्मः कामोवः कमठः
कच्छाभ्यापिवतीति कच्छपः स्यपिस्मइति योगविभागात् कः पंचगुग्रीभो पवनीतिकच्छपस्य ३
ग्राहइति॥ गृह्णात्येवंवनजानि विभाषाग्रहइति यवस्थितविभाषा जलचरेतिस्मवणाग्रन्यग्रा
हः ग्योतिविलग्रहण्वं संभवत्येव हेहरतिपवतीग्रावहरतिसंहरणार्थेहजोटशिनः ग्रवहरतिसंह
रतिगजादिप्राणिनइति यणहृयेत्यादिनाणः ग्रवहारः ग्रथायस्माद्येपादोवकाराद्धुमिस्वामीहतेन
नागास्येति स्वाभ्यादयजलहस्तिनइतिकेचित्तादयः २ नक्रइति॥ नक्रम्यमतिहरस्यलइप्रकर
णत्वत्रापिहरणनइति ईः नभ्राएनपादितिनत्रः प्रकृतिभावः नक्रः केनजलेनायनेप्रयतेग्राणायने
वाकुंभीमत्स्यादिः शकंधादिः मत्स्यादीवतोत्वानीत्यानइतिकः रत्नयावेवालकुंभीरः कुंभिनोजल
हस्तिनोपि ईरत्रयत्याकर्षइतिवाढेकुंभीरस्य २ ग्रयमहीइति॥ महनीत्यनेवहणात्दीर्घत्वात्महो

६१

डाभो पिकरणे ल्युट् हे पोहालाङ्ति ख्यानस्य २ पृथ्वोकघः इति ॥ पृथ्वोकघविशेषा उच्यन्ते
रोहितो लोहित उक्तः उणादौ न हृमशाहिभ्यो रिति तिविती तिप्रत्ययेन रोहितः मत्स्यविशेष इत्युक्तेन
नेमान्मत्स्याख्यायामिति जाना वेकत्वेव हुवचनं मद्गुरिति मज्जनादस्य अनि समस्ते: ङुरच् प्रत्ययेन स
ङ्ग्रोनिपातितः शालश्चायाकर्मेणि ह्यनिशालः शालोकघ पीवरपवटाशोड्स भृत्याभेदाज्ञा
लखादिः केवर्ते इवबहुराजीवोमलसालोवसनकाल इति वासवटग्राम पाषाणादिश्वकेवर्तप
लेमानोमत्स्यभेदः वसनपलेमालेपुष्पङ्गीवदृत्तेन पुमान्पुंसिभूरुह इत्यपि सालो वरुणम
त्स्योति निरभसैवर्टमासैकायिनः राजीवाख्यास्य प्रशस्त्राली नि वप्रकरणेष्व मत्रापि हृषपन इ
तिवः राजीवो राद्रवेइतिख्यानः शाक्रोतिवेगेन गन्तुं शक्तो भवति इति शाक्रशक्रौ शाके फलजि
निवाहुलकात् इलच शाकुलस्तुल्यादिः नाम्नानि नमकालायाकमिनमि शतनिलभामनस्थल
मडुपधायाश्चेति नेतिमिः महाकायोमत्स्यः क्रुविनाम इलयाव श्वलिमत्स्यालिमिन्नाम शन
योजनविस्तर इति तिमिंगिरति इति ग्रहनिगरणमूलविभुजतिकः अचिभेव तिलतंगिलेगिल
स्मन्मत्स्यइतिस्मभागः तिमिंगिलसमुद्रमत्स्यः आदिग्राहेन तिमिंगिलगिलराजमत्स्यने
टीवनादयः सामुद्रा अन्येपिग्राभिर्इदिशालर्ज्जनादयोपिग्राह्याः मत्स्यविशेषाणां पृथक्पृ
थक्क्रुयादासि यानिवेगेनुपानेरस्तन वाकुलकाङ्गगाराम: यदासिजलानां जनवड्ति घण्टीसम
सः हेजलजंतूनां भेदाउच्यन्ते २ नक्रेदाइति ॥ जलजंतूनां भेदाउच्यन्तेसिस्मून मारयतीतिकर्मण्य

रा.सु.
टी.प्र.
८२

वेवहुवक्त्वाद्धाकम्बनेगच्छतिजः ॥ इत्यत्रेतिनिपातननामकंबुः शंखः कंबुरस्त्रियांपुंनपुंसकेऽस्मयोः जल
जाः जायन्तेवहवोशंखस्य २ कम्बुरिति ॥ क्षुद्राश्चतेशंखाश्चेतिक्षुद्रशंखाः शंखस्यनखाइवशंखनखा
ख्यस्य २ नखःक्षुद्रइति ॥ घोषांतिनक्षुन्नियामेरुलूकादयश्चनियुक्ताः शुक्तागमश्च शम्बूकाः शम्बूकपिपीलिका
कामबुभुक्षेनाइत्यमरमालायांपुंलिंगः शम्बूकंनपुंसकइतिमेदिनिः त्रिलिंगानाम्नैनपव शम्बूकाभस्य
इपरि ॥ श्रीयनपामरीभिर्विवृतिकालिदासप्रयोगान्ह्रस्वमध्यः कवर्णहीनोपिशम्बूकः शम्बूकश्चैवयु
वः कान्तलस्वंदाकंकौरणाविनाशोपाहपर्यनग्रंथविस्तरइत्युत्पालिनी जलेस्पुरणपइवजलस्पुरणपः
इशम्बूकस्य २ भेकइति ॥ विभेतिसर्पानिभीभयेऽणभीकापाघत्पुतिमविंध्यकाञ्चितिकानितेकः
मंडयतिमल्यजलाशयंशालिमंडिभ्यडम्मकनमंडूकः वर्षास्वभवतिभुवः संज्ञानरयोःसितिक्विपृवर्षाभूः
शलगतौशलतीतिरवजोपिजादिभ्यऊरोलोवाविस्तरः वाडुलकाहृद्धिरितिस्वामीग्रन्येषामपिहृष्यण
नइत्यादीवेइतिलभवेधरः शालूरस्तान्नव्यादिः परिसरकृकलासस्वेदमाल्लरइत्यपिविवकानदस्या
दिरपोतिपविकामवेधरोस्मवनेसकुंचनाववृसवः कुविदारणोमकरइरशाविनिइद्रगोनिपातितः
यगात्रजिह्वकाननकाघाश्चात्रेवषड् वेगाइतिख्यानस्य ॥ शिलतिगत्याभूमिमुच्छलतिशिलइंडुकेइ
गुपघेतिकेजातेरस्त्रीत्वादित्वाधुपेशेवाड्रीषिशीलीनालव्यादिउनरवाघाभासवडीषुगंडूपदइत्यःहे
किंचुलकभार्यायाः २ इतिसर्वधरस्वामीमाद्यः हृहृटकिंचुलकजातेरितिमनो भेकोइति ॥ वर्षाभ्वीस्मा
पुः स्त्रीप्रत्ययलक्षणाभावात्स्त्रियामपिवर्षाभूरितिवभवतिअमरमालायांभागुरौचवर्षाभ्वीमवह
८२

लनागेंद्रग्रयपुः पदामसेनिगंडूपदः किंचिह्वलनीतिएवालिष्टघोरशादिः किंतुलकडकारह्यवान्
कुलस्य: प्रायोगिकोयान: किंचिल्लुलयनिशीथिकेषुग्राहइतिख्यातस्य २ निहइति॥ नितांतंजहाति
स्थलभागंयाति: कनिम्नन ह्रदौनिहवैनिकनवहुत्ववचनाप्राकावहाववाभावेनिहाकाएपातिवृष्ट
यतिगुथपविवष्टनेकनेरिपवाघचुटापगोधानन: स्वार्थेकुस्सटोकेप्रत्ययश्रत्ययस्यादितोनिचगोधि
कात्रयोगोधारइत्यादिहीरस्वामिनानैववहिरन्यकिंचिनुस्तकेसिंहादिवर्गेपक्षापाद: इत्युक्तमन्येषा
नत्रपाठोसंमत: पुस्तकेषुचप्रायेननाम्नीत्युपदितं प्रवनहिरण्यहेजलगोधास्यगोधयोरिनेस्थलज
लभेदान्स्थगतानि: २ रक्तइति॥ रक्तापिवतीतिभूतइतिक: रक्तपोस्तयशोथापिवतेरितिनिपा
तटक डीकुड क कइतिनिपातनाटोकोजनं: जलमोक: स्थानमस्याइतिटापजलोका जलमोकोऽप्र
हमस्याइतितलोकसइतिशौकिस्याह स्वभावाटकनेपिवहुवचनानापिस्त्रीनापवेनाइत्येनजलौर
गौजलौकानजलौकावजलौकसोतिसस्वभावेनेम बहुत्वेनहश्यनेजलौकापिजलौका: स्याञ्जलूका
जलजंतुकेतिनाभमाला: जलौकसेवरक्तापहोहितिपुत्रेणोतवेश्यपाजनेनेतिवाममवद्याधंजलस्थनदो
कश्रुतिजसौक: ततनग्रयोआद्यविजलौकसइतिपकपचनमटेनतंचोपपाद्यंनीतितैकइतिख्यात:
स्य॥ २ मुक्ताइति॥ मुक्ता: स्फटंतेनत्रस्फटविकसनेहलश्चइतिघञ्मुक्तास्फोट: मुच्यतिमुक्ताप्रस्तले
शुच्योभयवकिंतहकतेवालिव्यालोप: शुक्ति: तालव्यादि: हेमचन्द्रोभाटकस्मै ३ शंखइति॥ शाम्य
मलस्यामितिशाम्य: खइतिख: शाजे: खजरतेतियडिनिताप्रकातयानप्रमययानामायज्ञाद्यादेशाश्च

रा.सु.
टी.प्र.
६६

कोषिकामूर्धन्यपानान्त्यपवनयाचोष्मविवेकः तालव्यामूर्धन्याश्चैतेशादीच पविवेशाविमुक्तेनोष्मेषः
प्रतिष्कपकोषविषदाश्चेतिद्विरूनामानीतिख्यातायाः २ जलाशय इति॥ जलमाशेतेऽत्रेति जलाशयः पु
सि। संज्ञायामितिघः जलमाधियतेऽत्र जलाधारः अधायतमायमादिनानादृतेनेतः ततो बहुवचनं समुदा
यप्रदर्शनेनततत्रागाधजलो ह्रद इति त्रैतिनिधारणसप्तम्याः सान्नाह्नियप्रदर्शोपितेद्गुजलाधारमा
त्रस्य २ तत्रागाध इति॥ तत्रैतेषु जलाशयेषु योऽगाधजलः स ह्रदः ह्रदतेति अयमकशाह्वे ह्रदस्य वा
केशाद्वेह्रलश्चेतिचनपृषोदरादित्वाद्रासः पवमतत्स्पर्शजलाशयस्य ह्रद इति ख्यातस्य २ आहा-
व इति॥ आहूयन्तेपानाय पशवोऽत्र आहावः इति ह्वेञः संप्रसारणं वृद्धिश्च निपात्यते निपतंत्यिवं पिबन्त्यस्मिं
स्मादू निपानं ह्रदकूपसमीपपश्वादिजलपाननिमित्तं प्रस्तरादिरचितकुण्डो कृतजलाशयस्य २ पुंस्ये
वा इति॥ अस्यैतानाम्नो नेसंभजतेवा अन्धुः ... अन्धुरिति हशीकस्य मिधुसिवानकयुकदीर्घह्रकारश्चे
ति ऊप्रत्यये धुगागमश्चेति मीवस्यतेनमरगद्यादित्वात्कः पश्चान्तादेश इति वाश्रुधुह्रसादिः प्रहि
यतेऽस्माज्जलमिति प्रहरने कूप इत्यनेनत्यजः रिश्चारिमादिलोपः प्रहिः कौतिकशाद्वृकन्नभावे
तिपः ऊकारश्चान्तादेशः कान्तिमात्रापोत्रपृषोदरादित्वात्कूपः उदकं पिबन्त्यस्मिन्नस्माद्वा ल्युट् उद
कस्योदसंज्ञायामित्युदादेशः उदपानमप्यत्र तत्वात् पुंसि चेत्यनेन संबंधः पूर्वेषाम् पुंस्त्वेऽप्यनेन
चत्वारि कूपस्य ४ नेमिस्त्रिका॥ अस्य कूपस्य नेमिस्त्रिकास्यात् नयत्यनेन नयतेर्डिरित्यमिः निप्रत्ययो
नेमिः साहचर्यात् स्त्री नयाचमेटिविः नेमिज्ञानि निशाकूपत्रिकाचक्रानयोस्त्रियां इत्येतत्रिकेति

६६

श्यपेनेड न्मुक्तं विंपसवामीन भुवध्वनिक्कांदसक्त वेणाद्रीषिनाह्न नदयुक्तं वानोगुणव कनादिरनतउन
इत्यन हक्ते नथावनवह्नि विश्वीप्रभी इहक स्मान्नभवनिस्वयंभू रितिननइति उपरकरणमनुवने
नेहसादेवयं पंचमीभवइत्यन्मेन्नामिनभाहि पुप्रत्ययोनाह्वषो भुशाहानद्रीषिप्रयोगामिक्तं निपुंसि
ननभिधानसेवहेमेडूवान्तइमंडूकसेत्यपरे २ कमठीइति॥ कमठउरुः गौरादिः कमठीकुर्म्मी
इत्यउक्ते पण्ण्याप्रष्ठोहूनिहेचुरादिणिचोभावेइगुपधादिकिकोः ङलिः साहचर्यान्नीनेडूनि
त्यपि पंक्तिकाहून इकाभादिनिद्रीषिइलीत्यपि स्वामीहेकक्कण्याः २ मङ्गुइति॥ मङ्गुरस्यास्याकार
साम्याद्योमपनयावा मङ्गुरस्य प्रियाः हीशृङ्गीत्युच्यते श्रृणातीतिश्रृहिंसायांश्रृणातेर्हस्वश्चेतिउत्वन्हू
स्वलेनगागम श्चेतिनिवृङ्गः गौरादित्वाद्रीषि शृङ्गीमङ्गुरीपर्यायः शृङ्गीतिप्रदर्शनार्थं मङ्गुरस्य प्रियेत्युक्ते
मितिकलिङ्गः योमितयामङ्गुरस्य प्रियेत्युक्तमितिपंचिकाग्रन्थेनाहुः ननमङ्गुरोभिन्नजातिस्तत्कथ
नेत्सियान मस्यास्माइस्पादितिनन्न्यश्रमत्राप्येवं कल्पनायेक्ते उच्यते मङ्गुरस्याप्रिया शृङ्गीतिनामत
यमेव शृङ्गणाइत्येनन्नासमुक्तंइहकायो गातदर्शनात्साहचर्यास्मगरुकः शाकलोनकेतिप्रयोगादर्शनाच्च
भार्याभेकस्य वर्षाभ्वीशृङ्गीस्यान्मङ्गुरस्यतुशिलीगंडूपदस्यापिइलिः स्यात्कमठस्यतिनिभ्रममस्माला
दर्शनाच्चपके शृङ्गीतिख्यानाद्याः २ इन्नाइति॥ इन्द्रिनिलेनामयस्याः साइन्नामाहावुभाभ्यां मत्पत्नर
स्यामितिङीप्रिषेधयपक्षेइन्नामानाम्नाद्रीषाम्नेइन्नाम्नी एवं रूपत्रयं द्रीपाम्नेपूर्वं पक्षान्तरं स्यात्ततोनवेश
मेत्वभाद्रिवान्यविषेपोदीर्घः कोथाय स्वांजानेरिनिरूपितदंताभ्यायैकः कोणइनिरूप्यलंदीर्घो

यः ३ वेशाइति॥ विशंनवभेकमहिषादयइतिविशप्रवेशानेन्यविशिभ्यांकचूर्णोनइत्येनादेशः वेश
नवर्षास्वगाधजलः ग्रीष्मेस्वल्पजलः शुष्यतेववावेशंतः पततिगच्छतिपलगोमानसि वर्षासिनेडुः
लाकृशावर्षेलेलपल्वलोथिल्यशालाइविकोकूटादयः वापीन उप्यतेपद्मादिकामस्यामितिवृसि
वापियत्निवाजीनात्सिनाइनबडिकादिनिङीषिवापीवापिरपिवनएववाप्यावापिरपिस्त्रेतनि
ह्निरूपकोषःदीर्घइवदीर्घिकाअधिकायनावनरघ्रासंज्ञायाकनद्वेदीर्घिकायाः २वपमिति॥
खेयहइति यत खेयंपवितःसवेतःखेयनइत्यमेभ्योपीतिङः परिखाद्वेराजधान्यादिवेष्टिता
याइतिख्यातायाः २ आधारइति॥ देह्यादिसेकार्थंतत्रानवहमानजलनिरुध्यपत्रस्थाप्यतेआ
यतेजलादिकमस्मिन्नितिग्रध्यायन्यायेत्यादिनाप्राड् पूर्वाद्वोघञ्निनिपानतनादाधारः प
केवांथइतिख्यातस्य १ स्यादाइति॥ अलूयतेनदसूकार्थेवसनेइदलूनछेदनेप्राड्पूर्वान्
ण्यातिसुजेगतच आलवालस्यासमंतात्जलवमालातिमूलविभुजादिवानकइतिस्वामीआ
लिसेनेवलतेथनेकमप्पणिदृषादयादित्वादित्तिपविकादीर्घादिवायंस्याख्यादियोनला।
पिमकलमालवालमितिपूर्वकविप्रयोगःआलवालयोधिपुयमःस्वविभुनोमपलाशाराशि।
मिवमूलसंततिमितिमाघः कृस्वादिस्वपथावृपवायमिन्केआवलनेवहिरनिलमादमो।
पत्रवल्लवहमवरणेप्राड्पूर्वोहलश्चेतिघञ्यावालः प्राङ्पूर्वोवपसामार्थ्यइतिकलिगः
आवपन्त्येतिघनिआवापः द्विजप्रपावारकोचादेवत्रीणिहदसवनार्थनरमूलकनस्वत्।

सोस्पाइनि॥ शाहानसंख्याया: संज्ञासंबसूत्र अध्ययनेक्षितिकनटापु त्रिकाइकृपोयारिस्यपद्मग्रंने
सेनिनस्वामी २ ग्रसवीइति॥ विशेषणानन्यनेकृ पमुख्मनेननहवंपनेविश्वाइलद्येतिश्राधिक
रेणाग्रनउपसर्गास्यग्नीत्याटिनाटीर्घः वीनाहः पंकेकृपमुखवन्यनपद्मसनान्स्पिरटइतिख्यानस्म
पुष्करीइति॥ पुष्करेजलेनटस्यात्रसिउतिपुष्कराटिन्योदेशइनीति: समाचनरस्यापुष्करिणीख्यायन
इ:टमितिग्रंतुत्राव पारणाकमेणि कृ: जनलनसनामिन्यानंवानंहेपुष्करिणा: २ ग्राखानमिति
नाखानमखानदेवनखानमखानमथोरुषयमेवग्रवदेवपदंग्रकृत्रिमलग्रदर्शनाधेनिनि मिवेख
नः सिद्धमितियावदितिपविकाटय: ग्राखानोदेवखानकइनिपुस्काइमरटज्ञानंपुस्यखानइत्ये
पद्मानामाकरइत्यनिस्यानंपद्माकर: कृचिन्पद्मग्रम्न्योपियामपनयनिसभूतिजइनेग्रहन्यनेसोइति
नेइत्याखातनदागाटयश्चनिग्रनेनकग्रत्ययेकस्पराजेचनिपाननाजइरागः नदागोस्तीमनेनसंबंध
पिनाकादित्वाटाकग्रत्ययनेडाकइतिकेचिदितिसर्वानंदः नटमकनिनटाकइत्यन्येवृसपद्मागाय
जलाशयस्य २ कासाइति॥ कासनेवानाहननरेणानेनशत्वाघनेकाम्फशाहेनघाराटयग्रत्यारन
कजलमासरमेइनिवाकासारः वाहुलकाद्धिकरणोचमितभदः संसग्रजलानिसनरेसनसर
नटेवमहनगोगाटिहुरीपिसरसीसरोजलनवद्योगाटशेग्रायिचिसरसंगोगादिवानरीपित्रसरसी
तिपविकारोत्तिाहत्रिमपद्माकरस्पनिनसाम्पाटय: पंचेवसरेमात्रमेनितनपविकाकोकूटाद

रा॰सु॰
कां॰टी॰
५८

स्त्रेनेपिपद्मनाटेकत्वं कुशमयं पद्मवेत्निनाम्न्गेवस्य। ने कुशेजलेशेते इत्यधिकरणेशेतेरित्यलुक् शयवा
सेत्यादिनासप्तम्यलुक् शेतेर्निरत्नाभारवचनैः तथा च जलाशाय इति सर्वधरः कलेशयं पंके रोहतीति
मूलविभुजादित्वात्कः पद्येत्यादिनावाकेन सरुरुहकतीत्यादिनालुक् पंकेरुहं नाम रसं तनुन मालं सिरु
ट्: न चसमस्त्वेति इतीति सममसस मसवेभ्यो योनिरः दिलोपेनामरसं रुजनरु वसतीम रसोवसेन
इति वासवटत्नापाव सनवर्णानु सरस्मिभवेभवासर्ण सारं सप्तर स्यारोहतीति पूर्ववत्केसरसीरुहं सर
सि शाहानतनरुषीकृनीमलकिसरसिरुहं मित्यापिभवतितथाचभारविः अपमद्यनसवचनेनस
रसिरुहं जन्मनइति बिसंमृणालतमस्य प्रसूनं पुष्पं बिसप्रसूनं केसरराजी योगाद्राजीवं प्रकरणा
नेम्यो पीतिरपनइतिवः पुष्कर पागुक्तं पुष्करं जलमस्यास्ति। अर्शआद्यच् विपुष्करं सरसी
रुहवदम्भोरुहं इत्येवं पद्मसामान्यस्य १८ पुण्डरीक इति ॥ पुण्डरयति पुडि भूषायां पुंडरीचककंरीका
इ पत्प्रेत्यादिना सितं चनदम्भोजं चेति सिताम्भोजं द्वे शुक्लपद्मस्य २ अथ रक्त इति ॥ रक्तं चतत्
सरोरुहं चेति रक्तसरोरुहं एवं रक्तं चतत् उत्पलं च पद्मरहोत्पलं कोकनदं कोकाश्चक्रवाकानदन्ति नदेर्नन्द
विनत्यपयोन्यचाथ चक्रोकनदं लपनान्तःपोदर्यादिना ३ रक्तस्य नवालीतिकोत्पलस्य ३ नालानाल ॥
नलतीवभातिणल बंधने नलतीत्यादिनाण: पतेटाप् नाला एवं नाली त्यादिना लेना लापम दंडे नाली
शाकककलम्बकइति मेदिनी उपमानादस्य ग्रपि है उत्पलादि दंडकायाः ४ अथ सित्रिइति ॥ मृणपचेगि
संजे भूत्यणाय द्यो मृणाहिंसायां समिविधिर्विः मृणीत्यादिना कालन मृणालं मृणालपत्सिलिसमृणा
लमितिनिसवेधः मृणालीतिसत्यां मृणालतिगौराद्दीरितिसर्वधरः तथा च सांइवंदनमंगकेवल ५८

स्या ३ अथकुमुदइति ॥ कुमुदान्त्रदेशेसंतीतिकुमुद्वान्द्वैवतसेभ्योटेमतपुटेनपकारलोपेकुमु
द्वतिवेतडगिनस्येतिङीप् कुमुद्वतीकुमुद्वहिनीतिमवर्थेपुष्करादिभ्यइतिनिः ह्वकुमुदयुक्तसो
वराद्देशितिसर्वंपरकोकुंदेकुमुदलनायाइनिनपंचिकादयः ॥ नलिन्यामिति ॥ नलानिवमांतिसो
स्मिपनलिनवद्दिनम नलिनेनलेनालावालीनिफुलवर्हाभ्यामिनजितिचकारादनोपीनजितिनलि
नामितिनपंचिका ॥ नलिनमहात्तीसर्वांधायचिवीगादिरूपापिनलिनीतिकलिंगः पुष्करादिभ्यइ
ताहस्यपाठानडलयोरेकत्वस्मरणानलनेनलिनीनिसामनेदीवपंतनलीमनःशालाभ्यांनलि
नीपिनलेमनमितिविषयप्रकाशानपद्मवचना ॥ नलशाहानपुष्करादिनादिनिसत्वेविनादिभ्यइ
तीवानलिनीमावत्नाहे विसपद्ममूलाकुरसंघोगाहिसिनीनलिनीवदिनिः पचंपद्मिनीत्यभिमर
त्ववाहाबाघयेतेमरणालिनीकमलिनीपुटकिनीत्यादेरपिग्रहणकुमुदिनीपद्मिनीत्यादिककुमु
दपद्मसमूहेचवर्ततेनेनत्याचुमहरागनविभ्रमसिंधुसोवरइतिविश्वः पद्मिनीपद्मसंघानेस्त्रीविशेः
विसयोश्चजेइतिमेदिनिः ॥ वाशुपिङति ॥ पद्यतेलक्ष्मीरत्रेतिपद्गतौवर्तिनस्पदगृहीत्यादिनामन
पद्मंवापुंसिपद्मसित्यन्यः ॥ नलिनेनलिनीत्रवोकेश्वरशब्देलिपाविदतिगोविंदवकुत्सनपः न
दादिभ्यइतिअरविंदंमहद्वनडुत्पलंमहोत्पलैशानसहस्रपत्रंवहुपत्रत्वणंसहस्रपत्रमणप्रस
हस्रपत्रंकंजलमलतिभूषयतिइतिसलडभूषणादौमूलविभुजादित्वात्कः कमलंकाम्मनका
सेहेघाद्दिभ्यःकतलतिनिवाकमलालक्ष्मीः नदारथयलानवाकमलेपूर्वेवहुनपत्रसहस्रपत्रपोसो॰

रा.सु.
टी.द्वि.
१२२

हृश्चिरं शीघ्रं शतंवरुत्रवः प्रदानमस्याः शतपदी कुंभपदीत्युच्येतिनिपातितानान्नांतत्वेपि स्त्रीत्वबोधना-
यडभेदस्युक्तं हेकानन्नलकीतिख्यातायाः २ वृश्चिकः शूककीटः साम ॥ वृश्चतिममेहृश्चिक-
श्चोत्कुकन् संप्रसारणं वृश्चिकः शूकः कंटकः शूकारलोमशूकेनयुक्तः कीटः शूककीटस्ता-
लव्यादिः द्वेग्रुपाइतिख्यातायाः २ अलिद्रोणौ तु वृश्चिके ॥ अलेद्वृश्चिकलांगूलेनयोगादिः
निः अलीनानः अलतिदंशासमर्थोभवति अलेर्वाहलकादिः अलिरिकारांतोपि अलिनालांगू-
लनालांगूलत्वभेदात्स्वग्रुक्तिः भृंगवृश्चिकयोः अलितिरभसाइत्यादिनिकारांतत्वं वृश्चिकेः
द्रोणश्चालिः स्यादित्यपि वोपालितानदीर्घादिश्चडुणनिहिनस्लिङ्कटिलगञ्छतिवाडुलाद्धिंसाके-
टिल्पेइगुपयनाकेः द्रुणः अविद्रोणस्त्वन्ने केइतिस्वामी द्वे विञ्छीतिख्यातस्य ५ पारावतः कल-
रवः कपोतः पार्यतेकर्मकत्वेमनेनघञिपारावत्लपारणोर्वलेनापनतिपारावतः पृषोदरादिः पा-
रापतोपिपारावतस्यचेकश्चकपोतोवक्तव्यो वनः ॥ पारावतः कलरवः पक्षी श्येनः शशादन
इतिरभसः कलोरवोस्येतिकलरवः ॥ कस्यमयूरस्येवचित्रवर्णनास्यातइवकपोतः कस्यवा-
योरिवन्यागमइतिस्वामी ॥ पारावतः कपोतः स्यात्कपोतो विहगान्तरइति विश्वः त्रीणिकपो-
तस्य ३ अथ शशादनः पत्रिश्येनः ॥ श्येनावहुविधास्तेनाध्येकश्चिद्वशादनः तत्साहचर्यात्
सर्वेपत्रथाशादनाइत्यमरमाला पत्रंपत्नलयोगात्स्तथाविभक्तिः पत्री श्यायतेनपत्तिख्याता-
यामर्थेगच्छतीतिश्येनगतौश्यास्त्याहस्मौविभ्यइतिचुरपेक्तस्त्रीलिंगश्येनस्य २ उलूकस्तवा-

सः कृकेनकंठेनेलासश्चलनमस्येतिवा यस्मिरकृकलासस्वेदसान्नूरइति रभसभेदाद्दंत्यः
सः कृकलासउकारमध्यइतिभट्टः ॥ हेकाकलाइति २ मुसलीगृहगोधिका ॥ मुस्यति
संशयंखंडयतिशुभाशुभसूचकत्वात् मुसलीहृषादित्वात्कलच ॥ ज्ञातौज्ञीषि मुसली ॥
दंत्यमध्याम्मुषलीमूर्धन्यमध्यावइतिवर्णदेशना ॥ गूल्यागोधागोधिकाइवार्थेकन् गृहस्य
गोधिकागृहगोधिका स्पेष्टासीऊऊमन्याच गृहगोधागृहालिकेतिसाहसांकः हेजी-
वीतिख्यानायाः २ लूतास्त्रीतंतुवायोर्णनाभमर्कटकः समाः ॥ कृवातंतंतालूनातिलू
नावाहूलकान्नलगुणाभावश्चलूतान्नूनतेकेनमरटन्नः तन्तूनवयतिह्वावामइत्यणतंतुवायः
तंतुयतितंतुवायइतिस्वामी ऊर्णामेषलोमतद्वाकारतंतंऊर्णासानाभौस्तानाभौयस्येतिश्चलि
तियोगाविभागादच्टापोनिरत्यादिनाहृस्वत्वंऊर्णनाभः मर्कटइवारोहणान्मर्कटः सचोक्तः
इवार्थेकन्मर्कटकः चत्वारिमाकडूशाइतिख्यातस्य ४ नीलंगुस्तुक्रिमिः ॥ नियतंलं
गतिनिपूर्वाल्लगिधातोः खच् शांकूपीयनीलंगुलिंगुइत्यदीर्घमध्योनीलंगुरिणाननः दीर्घ
मध्योप्ययंनीलांगुरपिनीलंगुरीशुक्रीचेवत्वापिचेतिद्विरूपकोषः शाकादिकंक्रामतिक्रमि
नमिशामिसम्यामनइतिक्रिप्रत्ययउपधायाइत्वंच क्रिमिरेफमध्यः वाहुलकात्संप्रसारणे
कृमिरित्यपीतितुमामयेभवेपुंसिकीटेचक्रिमिवत्क्रिमिरितिरभसः हेलाइजंतुसास्य २
कर्णजलौकाः शतपद्युभे ॥ कर्णजलौकाशतापदनत्वान्नैनसमासः ॥ सानस्यप्रयोगत्वेपि

कृस्सरः इत्यगनोपर्वच्युपः गोविवायोविवगमनमस्यास्तीनमवदा। अवेस्फोटायनस्य ... व
दिशाकन्याद्दित्वान्पररूपत्वेगवयः गवाकृतिश्राये शशानिरूतेनगच्छति शशासनगनो अचू
शशाः इत्यादयोयेप्रोक्ता येचानुक्तायेचपूर्वोक्ताः सिंहाद्याश्चमृगानायेचवर्गोन्ते वक्ष्यमाणाद्द
न्स्युगोमेषादयस्तेसर्वेपशुजातयः पशुशाद्वलाद्युज्ञाद्यर्थः पशवंनिपाशरेडाभ्यामहितास्तान्हित
मितिपशवः पशोमोवेयान्तोरप्राणादयइतिक्तिरितिसप्तभूतिः ॥ उन्दुरुर्मूषकोप्याखुः ॥ उन्दे
मिउन्दीक्लेदनेवाहुलकादुरुः उ... दयश्चातिनप्रत्ययउकारागमेचउन्दुरु विस्मये कन्दु
रूरुन्दूरुरितिशाश्वाणेवमूषलानिमूषस्तेयमुलानेदीर्घश्चेतिकिकनदीर्घश्चमूषिकमलभेद
नमूषस्तेयदीर्घोपधः एवालिमूषकोपीत्यके॥ अद्दमूषिकाश्राभ्दमूषिका ग्रामन्दीकन्दु
रूरुन्दुरुः मूषकोवृगृदशनः क्रमःकाण्डोविलेशयइतिवाचस्पतिः॥ मूषीनिहन्तिकीटवि
षमवैनयाम्मूषीविषचयादितिशालिहोत्रे आखवनतिभूमिमाखनिखनित्रुत्रियाद्युञ्चुनिक्तः नलो
पश्चबाहुलकाद्दलोपः ॥ आखुःत्रीणिउन्दुरोः ॥ गिरिकाबालमूषिका ॥ गिरतिनेदुलादि
केकृग्रपृभ्यश्चेतिकिः किंस्वस्वनइस्मादिनाइन्वेकन्यादापृगिरिकाउदनानबालेवबाला॥
ननःकर्मधारयः कनटापृबालमूषिकाद्वेवानियाइतिख्यानायाः ॥ सरटःकृकलासः स्यात्
न ॥ सरतम्यंशकादिभ्योटनुसरटोदेस्यादिः सचिवसमीरणाभिकृकसेनासरटाश्चमीरिभः
सविनइतिरभसमेदान ॥ कृकंशिरोग्रीवाकंटवालासयतिकः स्यपतिकर्मण्यान्कृकला

रः रौति रुशाह्वे जं बदरयञ्जोनिरुः रुरुः नियति संवृति वा बहुः इति निकुः न्यङ्काद्दिनान्कुने न्यङ्कुः रंभे
वाहुलकात् रङ्कनि गच्छति कुर्वा पाजीन्तुणि वा रङ्कुः शाम्बरउङ्कुः रोहिषः रणाभेदमविशेनिशेषु
कोणा रोहिषः रोहि रू हलेनोपि समवरोहिषं मध्ये च रोति भव भूतिः रुणाडिकश्चित्क मरू मरो
हिषीन्यपि नेटः ॥ गोकर्णः पृषतेणश्चरोहितश्चमरो मृगाः ॥ गोरिव कर्णावस्य गोकर्णः पृष
तो विन्दुचित्रः मत वीणा चूर्णपृषतीनि शषु मे चने पृषिरं निर्भ्याक दिनिसुत विकिने च पृषन पृष
ठलेन सुमृगो विन्दु पृषत्योत्र पृषन स्य प्रकीर्तितः इति वा दिः भृशामेनिपणो [illegible] मे ॥ चा
रु नयनो त्र्यं जेयश्चाये ऋश्यः ऋष्योरादित्तालव्यांनः ऋश्यगतावि स्मनः ऋश्याम् पं स्पानो पीनिस्वा
म्यादयः खंजनादिसूपण कुरंगमो रिष्यः स्याहरय पश्याः रुलोचनः इति त्रिकाण्डशेषः ऋष्यं च बारु
नेऽसौ नीलवर्णो अश्विनी शृगो स्तु प्रमाणो न्यञ्जन स्य रक्तवर्णो वा रोहितः रोटकाकृतिः चमरीति च
मुग्धदने वाहुलकात् इति कश्चिदा मिवषिदेवि वासि भयश्च मर प्रत्यय श्चमरः चमरो मरुकृतिरुरु
कुवामरे हरिदरौनेस्य आभेदाः स्वनामप्रसिद्धाः ऋश्यकर्यक ॥ गंधर्वः शरभो रामः सृमरो गव
यः शशः ॥ गन्धर्वं गन्धवाय चू गन्धयोनो [illegible] नार्थे नाङ्कंपः गन्धर्वो बोधको स्य गंधर्वः मृगानि
स्तिनस्तिनु सृशालिक लिगाहिंभ्यो भ तिन्यभवृ गन्धयोनासानार्थेना शरभः [illegible] पद शाक रभे
शारभः स्यान्मृगानरे इति तालव्यादौ रभसः रसेनं [illegible] नेन वाहुल [illegible] धिकरणे [illegible] रामः रम
यति यं न भो विन [illegible] रमे ज्वलनोन्यादिवाणो वा [illegible] नास्मे सृमरः